

Mieke Van Houtte & Kurt De Wit

Op internationale congressen valt vaak de verzuchting te horen dat het niet goed gaat met de onderwijssociologie. Vooral in Vlaanderen en Nederland wordt opgemerkt dat relatief weinig sociologen zich nog profileren als onderwijssocioloog. Onderzoeksgroepen toegewijd aan onderwijssociologie worden schaars en in de onderwijsprogramma's is het vaak zoeken naar opleidingsonderdelen onderwijssociologie. Heel wat onderwijsonderzoek, ook met betrekking tot thema's die tot het domein van de sociologie behoren, wordt meer en meer verricht vanuit departementen onderwijskunde of pedagogische wetenschappen.

Deze vaststelling vormde de aanleiding tot dit themanummer. Hoe staat het eigenlijk met de onderwijssociologie in Vlaanderen en Nederland? Zijn alle onderwijssociologische vraagstukken opgelost en is er daardoor niet langer nood aan onderwijssociologen? Of is er gewoon geen interesse meer in onderwijsthemas vanuit de sociologie en laten we het domein daarom over aan bijvoorbeeld pedagogen en economen? Het grote aantal ingestuurde abstracts in antwoord op onze call, maakte meteen duidelijk dat, niettegenstaande de algemene indruk dat er geen onderwijssociologen meer zijn in Vlaanderen en Nederland, toch heel wat sociologen met onderwijs bezig zijn. Dit illustreert meteen het belang van het instituut onderwijs in onze samenleving. Naast het feit dat er nog steeds zaken om verklaring vragen binnen het onderwijs, helpt onderwijs zelf ook om diverse andere aspecten van de samenleving te doorgronden. Op die manier blijft onderwijs een centrale factor in heel wat sociologisch onderzoek.

Wat alle ingezonden abstracts wel duidelijk hebben gemaakt, en wat geïllustreerd wordt door de artikels in dit themanummer, is dat binnen het Vlaamse en Nederlandse sociologisch onderwijsonderzoek sociale ongelijkheid nog steeds een zeer prominente plaats inneemt. Halverwege de twintigste eeuw vormden de blijvende ongelijkheid in het onderwijs en het streven naar gelijke kansen het startpunt voor de ontwikkeling van de onderwijssociologie. Vandaag staan dezelfde thema's nog steeds op de agenda. Dit betekent echter niet dat er op dat vlak in meer dan een halve eeuw niets veranderd is.

Steven Groenez toont in dit themanummer aan dat de onderwijsexpansie in Vlaanderen wel degelijk geleid heeft tot minder sociale ongelijkheid op bepaalde

onderwijsniveaus, maar dat tegelijk nieuwe ongelijkheden op de onderwijsladder ontstaan zijn. In het algemeen blijkt de relatie tussen sociale afkomst en het hoogst behaalde diploma gedurende de twintigste eeuw af te nemen. Maar, hoewel de invloed van de sociale afkomst bij de overgang van basisonderwijs naar secundair onderwijs afgenomen is, zorgt de onderwijsexpansie ervoor dat de sociale ongelijkheid zich verplaatst naar hogere treden, met name de overgang naar tertiair onderwijs. Het blijkt dat de nieuwe ongelijkheden worden ingegeven door sociaal gedifferentieerde studiekeuzes in het secundair onderwijs.

Daar waar Steven Groenez de gevolgen van onderwijsexpansie in Vlaanderen onder de loep neemt, richten Jochem Tolsma en Maarten Wolbers hun aandacht op Nederland. De centrale vraag die zij zich stellen is of de toegenomen deelname aan het onderwijs ervoor heeft gezorgd dat opleiding de nieuwe sociale scheidslijn is geworden in de Nederlandse samenleving en de plaats heeft ingenomen van sociale herkomst. Ze laten zien dat de intergenerationele overdracht van statusposities van ouders op hun kinderen in de loop van de tijd afgenomen is, maar hoofdzakelijk voor mannen. Er heeft bovendien diploma-inflatie plaatsgevonden op de arbeidsmarkt, waardoor de invloed van het eigen opleidingsniveau op de bereikte beroepspositie van individuen gedaald is. Hun conclusie is dan ook dat de meritocratisering op de arbeidsmarkt stukt. Het uiteindelijke gevolg van de onderwijsexpansie is dat het relatieve belang van het onderwijs als sociale scheidslijn niet is toegenomen in de Nederlandse samenleving.

Een groep die steeds meer in beeld komt wanneer het gaat over onderwijsongelijkheid, zijn kinderen van etnische minderheden of migranten. In verschillende bijdragen in dit themanummer wordt een verklaring gezocht voor de onderwijsachterstand van deze kinderen. De verklaringen worden bovendien vanuit verschillende invalshoeken gezocht, waardoor verschillende analyse-niveaus op de voorgrond komen.

Manon de Heus en Jaap Dronkers analyseren met behulp van gegevens uit PISA 2006 de natuurkundeprestaties van immigrantenkinderen woonachtig in westerse bestemmingslanden en afkomstig uit verschillende herkomstlanden. Waar eerder onderzoek veel aandacht heeft besteed aan de invloed van individuele achtergrondkenmerken op leerprestaties van immigrantenkinderen, ligt de focus van deze studie op verschillende soorten macrokenmerken. De resultaten wijzen uit dat een lerarentekort in het bestemmingsland een negatief effect en een lange immigrantentradiitie in dat bestemmingsland een positief effect heeft op de natuurkundeprestaties van immigrantenkinderen. Geringe onderwijsdifferentiatie in het bestemmingsland heeft een positief effect voor immigrantenkinderen met een hoge ouderlijke beroepsstatus. De lengte van verplicht onderwijs in het herkomstland heeft eveneens een positief effect. Daarnaast presteren immigrantenkinderen afkomstig uit landen met een oosterse religie beter dan deze afkomstig uit landen met een christelijke religie, terwijl vergelijkbare immigrantenkinderen uit islamitische landen juist slechter presteren dan laatstgenoemden.

Ook Fenella Fleischmann, Karen Phalet, Karel Neels en Patrick Deboosere zoeken de verklaring voor etnische onderwijsongelijkheid in macrofactoren, maar zij zoeken het iets dichterbij huis door de buurt centraal te stellen. Met een multilevelanalyse van de Belgische Volkstelling onderzoeken zij de relatie tussen structurele gemeentekennmerken, etnische densiteit (lokale concentratie van de eigen etnische groep) en het behalen van een diploma middelbaar onderwijs door de tweede generatie en de autochtone meerderheidsbevolking. Na controle voor socio-economische compositie hangen gemeentestabiliteit en -kwaliteit positief samen met schooluitkomsten. In een gezamenlijk model vinden ze bovendien een positief effect van etnische densiteit. De lokale concentratie van autochtonen gaat gepaard met hoge gemeentestabiliteit en -kwaliteit evenals met een hoog slagingspercentage. Lokale concentraties van Marokkaanse minderheden treden op in gemeenten met lage stabiliteit en kwaliteit en een laag slagingspercentage. Bij de Turkse en Italiaanse tweede generatie vinden zij dat het effect van etnische densiteit afhangt van structurele gemeentekennmerken.

Aanvullend op deze structuralistische benaderingen van etnische onderwijsongelijkheid, hanteert Peter Stevens een symbolisch-interactionistisch kader om na te gaan in welke mate, hoe en waarom leerlingen racisme bij leerkrachten waarnemen. Door middel van etnografisch onderzoek in een Vlaamse middelbare, multiculturele school die technisch en beroepsonderwijs aanbiedt, toont hij aan dat leerlingen relatief weinig ervaring hebben met racisme van leerkrachten. Verschillen tussen leerlingen in het al dan niet definiëren van leerkrachten als racistisch kunnen worden verklaard door de interacties tussen leerkrachten en leerlingen en de specifieke betekenis van racistische attitudes en sociale handelingen in verschillende contexten.

Niet alleen demografische evoluties, zoals migratie en de gevolgen ervan, geven aanleiding tot onderzoek. Ook de technologische vooruitgang brengt nieuwe vraagstukken voor het onderwijs. Vooral de opkomst van nieuwe media en informatica spreken tot de verbeelding van onderwijssociologen.

Sietske Waslander en Maartje van der Weide illustreren hoe media-uitingen benut kunnen worden bij onderwijssociologisch onderzoek. Het gaat dan om het bestuderen van de verwevenheid tussen media, politiek en onderliggende maatschappelijke veranderingen. In aanvulling op veelal theoretische verhandelingen over de rol van de media, pogen de auteurs het belang van empirisch onderzoek naar media voor de onderwijssociologie te illustreren. Ze doen dit aan de hand van een analyse van het massale scholierenprotest in Nederland in het najaar van 2007, vanuit het perspectief van de dramademocratie. Nieuwsmedia vormen een eigen cultureel genre waarin betekenissen over de samenleving worden gegenereerd en gerepresenteerd.

De diversiteit aan onderwerpen en invalshoeken in dit themanummer toont dat, hoewel ongelijkheid in het onderwijs nog steeds de boventoon voert in het onderwijssociologische onderzoek, nieuwe evoluties impulsen blijven geven en

aanleiding geven tot nieuwe vraagstellingen, waarbij onderwijs nu eens de verklaring vormt, dan weer datgene is wat verklaard moet worden. Het instituut onderwijs neemt in onze samenleving zo een centrale plaats in, dat het niet weg te denken valt uit sociologisch onderzoek.

Dat onderwijs in sociologisch onderzoek alomtegenwoordig is, is echter geen reden om de onderwijssociologie als subdiscipline op te geven. Doemdenkers die van mening zijn dat binnen de onderwijssociologie alles gezegd en gedaan is, hebben het niet bij het rechte eind. Er blijft nood aan een subdiscipline binnen de sociologie die onderwijs niet enkel ziet als één mogelijke verklaring, maar die onderwijs in al zijn facetten centraal stelt en bestudeert.

In die zin mag dit themanummer niet gezien worden als een exhaustief overzicht, als een state of the art, van wat onderwijssociologie vandaag is in Vlaanderen en Nederland. Dit themanummer biedt eerder een staalkaart van Vlaams en Nederlands sociologisch onderzoek met onderwijs in de hoofdrol.